

३.३ हात्तीपाइले : न निको हुन्छ न त सहज उपचार

पृष्ठभूमि

धादिङको त्रिपुरासुन्दरी गाउँपालिका- १ सल्यानटारको खुङ्गा गाउँ, जागिर गाउँ, पीपल गाउँ, चाक्सी गाउँ दराई र कुमाल बस्ती। धेरैजसो घरका मुख्य मानिसको गोडा ठूला ठूला देखिन्छन्। मोटो भएका छन्। काम गर्ने महिला वा पुरुष, २५-३० वर्षको उमेरमै उनीहरूको गोडा वा हात ठूला हुने र उपचारसमेत नभएपछि सोही गोडा वा हातमा ठूला घाउ हुन्छन्। त्यसपछि पाक्ने गर्छन्। अनि घरको कामकाजसमेत गर्न नसक्ने अवस्थामा पुग्छन्। हात खुट्टा लुलो हुने र अपाङ्गताको अवस्थामा पुगेका भए पनि उनीहरू अपाङ्गता परिचयपत्रबाट पनि वञ्चित छन्। यस्तो परिचयपत्र नै नभएकाले सरकारले अपाङ्गता भएकालाई दिने सहूलियतबाट समेत वञ्चित छन्।

सल्यानटार दूरीका हिसाबले जिल्ला सदरमुकामबाट ३० किलोमिटर उत्तरतर्फ पर्छ। माथि उल्लिखित गाउँमा बसोबास गर्ने दराई र कुमाल समुदायका मानिस वर्षभरि नै खेतबारीमा काम गर्छन् तर पनि यति मेहनतको उत्पादनले भने ३ देखि ६ महिनामात्र खान पुग्छ। बाँकी समय ज्याला गरेर परिवार पाल्नुको विकल्प उनीहरूसँग छैन। केही भने मजदूरीकै लागि भारतका विभिन्न सहर पुगेका पनि देखिन्छ।

यो ठाउँमा जहाँ दराई र कुमालको बस्ती छ, त्यहींभन्दा अलिक माथि प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र छ। चिकित्सकीय सेवासमेत उपलब्ध हुने उक्त स्वास्थ्य केन्द्रमा हात्तीपाइले उपचार पनि हुन्छ भनिएको छ। तर यो रोग लागेकाहरू हतपत्त उक्त स्वास्थ्य चौकी जाँदैनन्। अरु बिरामीलाई डाक्टरले राम्ररी जाँच गरेर औषधि पनि दिन्छन् तर हात्तीपाइले भएर आएको भन्दासाथ परैबाट हेरेर औषधि सिफारिस गर्दिन्छन्, राम्रो व्यवहारसमेत गर्दैनन्- धेरै बिरामीको गुनासो छ।

सरकारले स्वास्थ्य सेवालालाई निःशुल्क गर्दै लगे पनि हात्तीपाइले सङ्क्रमण भएकाहरूले यसबाट फाइदा लिन सकेका छैनन्। जबकि धादिङलाई हात्तीपाइले सङ्क्रमण र सन्ने दरका हिसावले स्वास्थ्य मन्त्रालयले

मध्यम जिल्लाका रूपमा लिएको छ।

शिक्षाका दृष्टिले पनि नाजुक अवस्था छ यो समुदायको। प्रवेशिका परीक्षा उत्तीर्ण गर्नेको सङ्ख्या औँलामा गन्न सकिन्छ। खानाकै लागि सङ्घर्ष गर्नुपरेकाले पढाइ उनीहरूको प्राथमिकतामा पर्ने कुरै भएन। बस्तीमा पानीसमेत समस्या छ। पिउने पानी नै अभाव भएकाले नुवाइधुवाइ र सरसफाइ निकै टाढाको विषय बनेका छन्। यसले पनि रोगलाई मद्दत पुऱ्याइरहेको छ।

सल्यानटारमात्र होइन, मैदी, केवलपुर, बेनिघाटलगायतका स्थानमा समेत हात्तीपाइले समस्या देखिएको छ। यो रोग लागेकाहरू अरु रोगीभन्दा थप पीडित छन्। कारण- हिँडडुललगायतमा समस्या भएकाले उनीहरू आफूना लागि भइरहेका कार्यक्रम तथा राज्यप्रदत्त सेवा/सुविधानबारे समेत अनविज्ञ छन्।

हात्तीपाइले र नेपालको सन्दर्भ

सन् २०२० सम्म हात्तीपाइले रोग निवारण गर्ने सरकारी लक्ष्य छ। तर औषधि सेवनमा कम आकर्षण भएको तथ्याङ्क हेर्दा लक्ष्य प्राप्त गर्न कठिन देखिन्छ। काठमाडौँ उपत्यकामै पनि हात्तीपाइलेको औषधि सेवन गर्ने नागरिक ५० प्रतिशत^१ नाघेका छैनन्। पछिल्लो सर्वेक्षणले काठमाडौँ र भक्तपुरमा हात्तीपाइले परजीवी सङ्क्रमणको अनुपात भने कम देखाएको इपिडिमियोलोजी तथा रोग नियन्त्रण महाशाखाले जनाएको छ। ललितपुरका ग्रामीण क्षेत्र भने निवारणको अवस्थाभन्दा धेरै माथि छन्। तराईका जिल्लामा त सङ्क्रमणको दर निकै उच्च छ। पश्चिम तराईको बर्दियामा हात्तीपाइले सङ्क्रमणको प्रकोप ४० प्रतिशत देखिएको छ। देशभरमै परजीवी सङ्क्रमण सरदरमा १३ प्रतिशत^१ पाइएको छ। धादिङ भने जोखिमका हिसावले मध्यम छ।

हात्तीपाइले

हात्तीपाइले रोग रेशा जस्ता कीटाणु (उच्चेरिया,

१. नयाँ पत्रिका, मार्च १२, २०१६, नेपालमा हात्तीपाइले जोखिम कति ? भिषा काफ्ले।

२. ऐजन्

बानक्रोफ्टी, ब्रुगिया र ब्रुगिया टिमोरी) हरूको सङ्क्रमणबाट लाग्छ। यसको वयस्क परजीवी ८ देखि १० सेन्टिमिटरसम्म लामो हुन्छ। यो परजीवी च्याल ग्रन्थी (लिम्फ नोड) मा हुन्छ। क्यालेक्स जातको सङ्क्रमित पोथी लामखुट्टेले स्वस्थ मानिसलाई टोकेमा यो रोग लाग्छ। तीन प्रकारका परजीवीबाट लाग्ने हात्तीपाइले रोग नेपालमा भने उच्चेरिया बानक्रो टी परजीवीको सङ्क्रमणबाटै हुने गरेको पाइएको छ। यो रोग बाहिर नदेखिँदै औषधि खाएमा पूर्ण निको हुन्छ भने लक्षण बाहिर देखिँसकेपछिचाहिँ उपचार नै सम्भव हुँदैन। यो रोग शरीरको कुनै एक भाग वा अङ्गमा लाग्ने गर्छ। त्यसपछि त्यो अङ्ग सुनिँदै गएर ठूलो हुने भएकाले हात्तीपाइले रोग भनेर चिनिन्छ।^१

जोखिममा को ?

हात्तीपाइले रोग जुनसुकै उमेरका जोसुकैलाई पनि लाग्न सक्छ। लामखुट्टेको टोकाइबाट सर्ने भएकाले केटाकेटी नै बढी जोखिममा हुन्छन्। तर केटाकेटीमा सङ्क्रमण भएको रोगको लक्षण भने जवान (वयस्क) भएपछि मात्र देखिन सक्छ।

अध्ययनको उद्देश्य

हात्तीपाइले क्यालेक्स नामको पोथी लामखुट्टेले टोकेका कारण हुने सङ्क्रमण हो। सङ्क्रमण भएको एक व्यक्तिलाई टोकेर अर्को व्यक्तिलाई सोही लामखुट्टेले टोक्दा मात्र सङ्क्रमण भएको सुरुमा मात्र यो अवस्था नदेखिने भएकाले रगत परीक्षण गरेर मात्र यो रोग पत्ता लाग्छ। जब मानिसमा खुट्टा तथा यौन अङ्गहरू सुनिन थाल्छ त्यसपछि यो निको बनाउन नसकिने र यही अवस्थामा रोकेर मात्र राख्नका लागि उपचार आवश्यक छ। हात्तीपाइले रोगको अध्ययन निम्न उद्देश्यका लागि गरिएको हो :

- ▶ जिल्लामा हात्तीपाइले रोगको अवस्था बारे थाहा पाउनु।
- ▶ कुन क्षेत्र भूगोलमा यसको समस्या छ भन्ने पत्ता लाग्नु।
- ▶ जात जाति विशेष वा आर्थिक अवस्था कमजोर भएको ठाउँमा यसको प्रकोप के कस्तो छ भनेर पत्ता लाग्नु।
- ▶ हात्तीपाइले हुने कारण पत्ता लगाउनु।
- ▶ सहज उपचार प्रक्रियामा लैजानु।
- ▶ रोग निको नभएर अपाङ्गता भएकालाई अपाङ्गता

परिचयपत्र दिलाइ उनीहरूलाई राज्यप्रदत्त सेवा/सुविधाको पहुँचमा ल्याउनु।

- ▶ यसबारे चेतना जगाउनु।
- ▶ सामाजिकरूपमा पुनर्स्थापनाका लागि पहल गर्नु/गराउनु।
- ▶ स्थानीय तहको सरकारबाट उनीहरूलाई विकासको मूल धारमा ल्याउन योजना बनाउन पैरवी गर्नु।
- ▶ रोग सार्न सक्ने लामखुट्टे निर्मूल पार्न सहयोग पुऱ्याउनु।

अध्ययनको महत्त्व

राज्यका अवसरहरूबाट वञ्चित पारिएका कुमाल र दराई समुदायको स्वास्थ्य अवस्था दयनीय छ। उपचार खर्च नहुनेले थप समस्या भोग्नुपरिरहेको छ। थोरै जग्गामा बस्नु पनि पर्ने र अर्काको खेती र ज्याला मजदुरी पनि गर्नुपर्ने बाध्यताका कारण उनीहरूको आर्थिक अवस्था पनि नाजुक छ।

स्थानीय सरकारले समेत उनीहरूका लागि केही गर्न सकेको छैन। त्यसैले उनीहरूको अधिकार स्थापित गराउनु, आवश्यक कार्यक्रम सञ्चालन गर्न स्थानीय सरकारलाई दबाव दिनु, गाउँमा सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु, स्वास्थ्य सेवामा पहुँच बढाइ सरकारलाई उनीहरूका लागि विशेष कार्यक्रम सञ्चालनमा पहरेदारी गर्नु आवश्यक छ। यही कार्यका लागि सबैको साभेदारी र संयुक्त पहल उपयुक्त हुनेछ। उनीहरूले कुनै एउटा रोग लागेकै कारण अपहेलित भएर बस्नुपर्ने छैन। अपाङ्गता भएर पनि परिचयपत्र नपाएकाले परिचयपत्र पाउनेछन्। र, त्यसैका आधारमा सीमित नै किन नहोस्, सुविधा पाउने वातावरण बन्नेछ।

अध्ययनको सीमा

धादिङको त्रिपुरासुन्दरी गाउँपालिका वडा नं. १ सल्यानटारका दराई र कुमाल समुदायमा देखापरेको हात्तीपाइले रोगसँग सम्बन्धितहरूलाई आधार मानेर यो अध्ययन गरिएको छ। अध्ययनका क्रममा टोलमा छलफलसमेत गरिएको छ भने उनीहरूको पारिवारिक अवस्थासमेत विश्लेषण गरिएको छ।

अध्ययन विधि

- ▶ स्थलगत अध्ययन/अवलोकन
- ▶ पीडितहरूसँगको अन्तर्वार्ता/भेटघाट
- ▶ स्वास्थ्यकर्मीहरूसँगको अन्तर्वार्ता/भेटघाट

१. <https://ne.wikipedia.org/wiki/%E0%A4%B9%E0%A4%BE%E0%A4%E0%A5%8D%E0%A4%E0%A5%80%E0%A4%AA%E0%A4%BE%E0%A4%87%E0%A4%B2%E0%A5%87%E0%A4%B0%E0%A5%8B%E0%A4%97>

- ▶ जनप्रतिनिधिहरूसँगको अन्तर्वार्ता/भेटघाट
- ▶ स्वास्थ्य मन्त्रालय, रोग नियन्त्रण महाशाखाबाट उपलब्ध प्रतिवेदनहरू अध्ययन
- ▶ विज्ञहरूसँगको छलफल
- ▶ विभिन्न निकायका प्रतिवेदन अध्ययन
- ▶ हात्तीपाइलेसम्बन्धी शोधपत्र अध्ययन

हात्तीपाइले : असर र लक्षण

मानिसको शरीरमा हात्तीपाइले रोगको परजीवी प्रवेश गर्नासाथ यो रोग देखापर्दैन। एकपटक मानिसमा लागेपछि जीवनभर निको पनि हुँदैन। यी परजीवी करिब ६ वर्षसम्म मानिसको शरीरमा सुषुप्त अवस्थामा रहन्छन्। परजीवी शरीरमा भित्रिएपछि हात्तीपाइलेको औषधि सेवन गर्दा कसैकसैलाई ज्वरो आउने, वाकवाकी लाग्ने, वान्ता हुने जस्ता सामान्य असर देखा पर्न सक्छ। फाइलेरिया परजीवीले लाखौंको सङ्ख्यामा उत्पादन गर्ने सूक्ष्म फाइलेरिया रगतमा पुगिरहेका हुन्छन्। यी एकदेखि दुई वर्षसम्म जीवित रहन्छन्। यो परजीवी राति च्याल ग्रन्थी (लिम्फ नोड) बाट निस्केर रगतमा पुग्छन् र दिउँसो निष्क्रिय भएर त्यहीँ जान्छन्।

हात्तीपाइलेको कीटाणु शरीरमा प्रवेश गरेको केही समयपछि दम बढ्ने, नशाहरू सुनिने, शरीरमा कम्पन हुने, रगतमा इयोसिनोफिलिया देखिने, हातगोडामा नीला धसाहरू देखिने, लामो समयसम्म सुक्खा खोकी लाग्ने, महिलामा यौन अङ्ग तथा स्तन सुनिने वा दुख्ने, पुरुषहरूमा अण्डकोष वरपरका नसा फुल्ने र अण्डकोष वरिपरि पानी जम्ने, महिलामा स्तन दुख्ने र सुनिने लक्षण देखापर्छ।

मानिसमा फाइलेरियामा तीव्र वा कामज्वरो आउन सक्छ। यसको असर कायम रहेका बेला जीउ वा टाउको दुख्ने, वान्ता हुने हुन्छ। ज्वरोको क्रम दुई र तीन दिनको अन्तरालमा हुन्छ। सुनिएको ग्रन्थी ज्वरोको आक्रमणसँगै बढ्दै जान्छ। अण्डकोष सुनिने (हाइड्रोसिल), खुट्टा हात्तीको जस्तै हुने, हात सुनिने, योनीद्वार वा स्तन सुनिने यसका लक्षण हुन्। रोगीहरूको पिसाव दूधजस्तै हुन्छ। पिसावमा लिम्फ मिसिनले यस्तो हुने गरेको जिल्ला स्वास्थ्य अस्पतालका डाले बताए। स्वास्थ्यकर्मीहरूको भनाइ छ। डब्लुएचओका अनुसार यस्तो स्थितिमा भने फोक्सो पनि सुनिन्छ। खोकी लाग्ने, दम बढ्ने र कहिलेकाहीँ खकारमा रगत देखिने हुन सक्छ। दम बढ्दा रोगी काम गर्न नसकेर हिँडडुल गर्न असमर्थ हुन सक्छ।

४. ऐजन्

- ५. हात्तीपाइले (फाइलेरिया) रोग निवारण कार्यक्रम स्वास्थ्यकर्मीहरूको लागि तालिम तथा कार्यक्रम सञ्चालन निर्देशिका २०७५

हात्तीपाइले (फाइलेरिया) रोगको लक्षण तथा निह्नहरू

- क. ज्वरो आउनु, जाडो लाग्नु र शरीरमा कम्पन हुनु।
- ख. लिम्फ नलीहरू सुनिनु, रातो भई दुख्नु, हात गोडामा नीला काला धसाहरू देखिनु।
- ग. गिर्खाहरूको आकार बढ्नु, दुख्नु।
- घ. पुरुषमा अण्डकोष वरपरका नसाहरू फुल्नु/दुख्नु।
- ङ. अण्डकोष ठूलो हुनु/दुख्नु, गिर्खाहरू भेटिनु, पछि हाइड्रोसिल (अण्डकोष वरिपरि पानी भरिएर ठूलो हुनु)।
- च. महिलामा योनी र स्तन सुनिनु/दुख्नु, स्तनमा गिर्खा आउनु।
- छ. खुट्टा सुनिएर ठूलो आकारको वा हात्तीपाइले हुनु।
- ज. हात सुनिनु।
- झ. पिसाब सेतो वा रातो आउनु।^४

नेपालमा हात्तीपाइले (फाइलेरिया) रोगको अवस्था

नेपालमा हात्तीपाइले (फाइलेरिया) शताब्दिअघिदेखि पाइएको पुरानै रोग हो। यो करिब चार हजार वर्ष पुरानो रोग मानिन्छ। देशमा जनघनत्वको वृद्धि, बसाइँ सराइ, गरिबी, अशिक्षा, वातावरणीय असन्तुलन, स्वास्थ्य सेवामा कमी आदिका कारण यो रोग बिस्तारै फैलँदै गइरहेको र बिरामीको सङ्ख्या पनि वृद्धि हुँदै आइरहेको तथ्याङ्कबाट पुष्टि हुन्छ। यसैगरी देशभर फिँजिएर रहेका विभिन्न स्वास्थ्य संस्थामा यो रोगका बिरामी रोग निदान र उपचारका लागि आएका प्राप्त तथ्याङ्कबाट पुष्टि हुन्छ।

त्यस्तै सन् २००१, २००५/२००६ र २०१२ मा गरिएको इम्म्युनोक्रोमाटोग्राफिक इपिडिमियोलोजिकल म्यापिङ अध्ययनबाट र एकीकृत स्वास्थ्य व्यवस्थापन सूचना प्रणालीबाट प्राप्त तथ्याङ्कअनुसार ६३ जिल्ला यो रोगबाट प्रभावित पाइएको छ।

नेपालमा हात्तीपाइले (फाइलेरिया) रोग एक प्रमुख जनस्वास्थ्य समस्याका रूपमा देखिएकाले हाल यस रोगबाट प्रभावित इलाकाहरूमा बसोबास गर्ने मानिस देशको कुल जनसङ्ख्याको ९० प्रतिशत (९ प्रतिशत भन्नु खोजिएको हो कि जस्तो छ, प्रष्ट भएन) रहेको अनुमान छ।^५ यो रोग भौगोलिक दृष्टिकोणले लामखुट्टे पाइने सबैजसो ठाउँ, जस्तै- तराई, पहाड, गाउँ, सहर, बेसी आदिमा पाइएको छ।

हात्तीपाइले रोगको परीक्षण

हात्तीपाइले रोग निम्न तरिकाबाट पत्ता लगाउन सकिन्छ।

१. रोगका लक्षण तथा चिह्नहरूबाट।
२. रातिको समयमा लिएको रगत जाँच गरी परजीवी (माइक्रोफाइलेरिया) फेला पारेर।
३. हाइड्रोसिल (सुनिएको अण्डकोष) बाट निकालेको भोल पदार्थ या पिसाब जाँच गरी परजीवी (माइक्रोफाइलेरिया) पत्ता लगाएर।
४. रगत वा सेरोलोजिकल परीक्षण (इम्युनोक्रोमाटोग्राफिक टेस्ट) बाट।

हात्तीपाइले रोगका बिरामीलाई दीर्घ रोग, अशक्त र कुरूप हुनबाट बचाउने उपाय निम्न छन् :

१. रोगले असर गरेका अङ्ग/भागलाई दिनको दुईपटक साबुन पानीले धुने र सफा नरम कपडाले सुक्खा हुनेगरी पुछ्ने।
२. राति सुत्दा वा अन्य समयमा रोगले असर गरेका अङ्गहरू खासगरी खुट्टालाई अलि माथि उठ्नेगरी राख्ने।
३. दैनिक साधारण व्यायाम गर्न लगाउने। यसले च्याल ग्रन्थीहरू (लिम्फ नलीहरू) सञ्चालन हुनमा मद्दत मिल्छ।
४. हात गोडाका नडहरू सफा राख्ने।
५. सजिलोखालको जुत्ता वा चप्पल लगाउने।
६. घाउ भएको रहेछ भने सो ठाउँमा एन्टिसेप्टिक या एन्टिबायोटिक मलम लगाउने। तर घाउ ठूलो भएमा स्वास्थ्यकर्मीको सल्लाहअनुसार खाने एन्टिबायोटिक प्रयोग गर्न सकिन्छ।
७. यदि दुखाइ बढी भएमा कम गर्ने औषधि खाने तथा प्रभावित अङ्गलाई चिसो पानीमा डुबाउने।
८. ज्वरो आएमा नजिकको स्वास्थ्य संस्थामा जाँचाउन जाने।

धादिङको सल्यानटारका स्थानीयमा देखिने हात्तीपाइले रोग र नियन्त्रणको प्रयास

उमेरले ७० पुगेका दलबहादुर दराईलाई हात्तीपाइले भएको ४० वर्ष भयो। खुट्टा सुन्निएको छ। त्यतिखेर स्वास्थ्य चौकी जानुपर्छ भन्ने थाहै थिएन। भर्ना लागे। डुलुवा भनेर धेरैले फुकेर पनि निको पार्ने कोसिस गरे तर भएन।

रोग देखापर्दा सल्यानटारमा स्वास्थ्य चौकी पनि थिएन। यता औषधि नपाइने भएपछि गोरखाको आँपपीपल स्वास्थ्य केन्द्रमा गए। औषधि खानू भनेर दिए। औषधिले रोग नबढ्नेमात्र रहेछ, निको हुने होइन रहेछ भन्ने थाहा पाए। पछि धादिङ अस्पताल पनि गए। पछिल्लो समय हरेक वर्ष औषधि पनि खुवाउन

आउँछन् तर कमाइ गरेर खानुपर्ने भएकाले नियमित उपचार भएन। कामसँगै उपचार सम्भव नहुँदा उनले दुःख पाए। अहिले पनि दुवै सुन्निएको खुट्टा लिएर हिँड्न बाध्य छन्। उनी काम गर्न सक्दैनन् तर अपाङ्गता परिचयपत्र माग्दासमेत दिएनन्। हामीलाई स्वास्थ्यले त ठग्यो नै, सरकारले नै दिने भनेको सहूलियतसमेत दिएन-उनको गुनासो छ।

५८ वर्षीया सेती दराईलाई १७ वर्षपहिले हात्तीपाइले भएकाले खुट्टा सुन्निएर ठूलो भयो। तर गाउँमा धेरै बच्चा पाएर यस्तो भएको भनेर फारफुक गरे। पाँच वा सात जना छोरोछोरीकी आमा उनलाई सुत्केरी स्याहार नपुगेर यस्तो भएको पनि भनियो। तर उनलाई हात्तीपाइले भएका कारण निको भएन। सुन्निएको बसेन। गाउँमै वर्षेपछि बाँड्ने औषधिसमेत नपाएपछि समस्या बढेर काम गर्ने नसक्ने अवस्थामा पुगेपछि स्वास्थ्य चौकी पुगे तर उनलाई स्वास्थ्य चौकीमा औषधी नभएको बताइयो। अहिले पनि ठूलो खुट्टा लिएर गाउँ चाहार्न बाध्य उनी अपाङ्ग जस्तै भएकी छन्। गाउँपालिकाले पनि नहेरेको उनको गुनासो छ।

निष्कर्ष र सुझाव

धादिङ जिल्ला हिमालय पर्वतदेखि बेसीसम्म उत्तर दक्षिण फैलिएको जिल्ला हो। तेही भौगोलिक बनावट भित्र रहेको सल्यानटार पहाडको फेदमा रहेको तराईको हावापानीसँग मेल खाने नेपालका ठूला टारमध्ये एउटा हो। टार भनेपछि यहाँ खाद्यन्नको राम्रो स्रोत र जमीन छ भन्ने बुझिन्छ। समथर टार भए पनि पानिको स्रोत बस्तीभन्दा दुई चार घण्टाको दुरीमा त्रैसुली वा दर्रादी नदर पुग्नु पर्छ। त्यसकारण यहाँ पिउने पानीको समस्याका कारण धेरैजसो मानिस पानीका लागि बिहानभर भौतारिनुपर्ने अवस्था छ। खानेकुराको अभाव हुँदा काम गर्न सक्नेहरू ज्याला मजदूरी गर्न घर बाहिर (राजमार्ग क्षेत्र, इटाभट्टा वा कता हो तेता) गएका छन्। गाउँमा वृद्ध धेरै छन्। बालबालिका छन्। अनि हातखुट्टा ठूला भएर सुन्निएका, बाङ्गिएका मानिस अन्यत्र जाँदा हेयको दृष्टिले हेर्ने र काम गर्नसमेत नसक्ने भएकाले गाउँमै भेटिन्छन्। उनीहरूले पाउने सेवा/सुविधामा सरकारले खासै नदिएकाले आफू असहाय बनेको हात्तीपाइले पीडितहरूको गुनासो छ।

सल्यानटारको खुँगा गाउँमा हात्तीको जस्तो खुट्टा बनाएर, हात खुट्टा सुन्निएर बसेकाहरूको सङ्ख्या ४० भन्दा बढी भएको गाउँबासीले बताए। गाउँभरको तथ्याङ्क छैन। त्रिपुरासुन्दरी गाउँपालिका वडा नं. १ र २ सल्यानटार क्षेत्रमा यो रोग देखिएकाले तथ्याङ्क सङ्कलन गर्नुपर्ने भए पनि आफूहरूले यसबारेमा केही नगरेको प्रभावित क्षेत्र त्रिपुरासुन्दरी

गाउँपालिका वडा १ नं. का वडाध्यक्ष भोजबहादुर रिजाल र वडा २ नं. वडाध्यक्ष कृष्ण खत्रीले बताए।

क्युलेक्स जातको लामखुट्टे सजिलै पहिचान गर्न सकिने र हात्तीपाइले सार्ने यही भएकाले रातको समयमा सक्रिय हुन्छ। यसलाई नियन्त्रण गर्न स्थानीय सरकारले पहल गर्नुपर्नेमा त्यसो नभएको, गाउँपालिका स्तरमा भएको स्वास्थ्य समितिले कुनै सल्लाह नमागेपछि आफूहरूले समेत स्वास्थ्य केन्द्रमा आएकालाई उपचार गर्नुबाहेक कुनै काम गर्न नसकिएको सल्यानटार स्वास्थ्य चौकीका डा. दुण्डी पौडेलको भनाइ छ। लामखुट्टे नियन्त्रण र रोग लागेकालाई सुरक्षित उपचारपछिमात्र यो समस्या समाधान भएर जाने गाउँबासीको दाबी छ।

हात्तीपाइले लागेको रगत परीक्षणबाट मात्र थाहा हुने भएकाले यस रोगको रगत परीक्षण गर्न मानिस निदाएको बेला राति १२ बजेतिरको समयमा निकाल्नुपर्ने हुन्छ। गाउँबासीहरू यस्तो राति यसरी रगत निकाल्न अप्ठेरो मान्ने हुँदा कतिलाई यो रोग लागेको छ भनेर एकिन गर्न गाह्रो छ। त्यसैले अब योजना नै बनाएर सरकारको समेत सहयोग लिइ हात्तीपाइले निर्मूल पार्न लागिपर्ने त्रिपुरासुन्दरी गाउँपालिकाका अध्यक्ष शम्भु थापाले बताए।

सल्यानटार प्राथमिक स्वास्थ्य चौकीका डा. सुनिल रेग्मी जनचेतना र सरसफाइमा ध्यान दिएमा रोग नियन्त्रण गर्न सकिने बताउँछन्। हालका वर्षहरूमा यहाँ नयाँ रोगी देखिएको छैन। यसको परीक्षण पूरा गर्ने औजारसमेत प्राथमिक स्वास्थ्य चौकीमा छैन। जसले गर्दा शङ्का लागेका बिरामीलाई औषधि खुवाउने गरिएको छ। जनचेतनाका लागि गाउँबासीलाई उत्प्रेरित गरिनु आवश्यक छ। खासगरी घर-घरमा पालिने सुङ्गुर र सोही सुङ्गुरको गोठमा आहाराका लागि दिसा गर्ने चलन छ। यसको अन्त्य गर्दै सरसफाइमा ध्यान दिनु जरुरी देखिन्छ।

हात धुने बानी विकास नभएकाले गर्दा मेलापातबाट आउनेबित्तिकै खाना खाने, बालबालिका र ठूला मानिससमेत सरसफाइमा ध्यान नदिँदा समस्या उत्पन्न भएको छ। पिउने पानी समस्याका कारण हात धुने पानीसमेत समस्या छ। यो समस्या स्थानीय तहको सरकारले समाधान गर्नुपर्नेमा धेरै योजना सञ्चालन भएर पनि सम्पन्न भएका छैनन्। तर अब भने स्थानीय तहमा नयाँ सरकार निर्वाचित भएपछि पिउने पानीको समस्या समाधानका लागि पहल भएको गाउँपालिका प्रमुख थापाको भनाइ छ। परम्परागत सचेतनाबाट मात्र नभई समुदायले बुझ्नेगरी सामुदायिक सचेतना जगाउन पनि उत्तिकै जरुरी छ।

हात्तीपाइले भई अपाङ्गता भएकालाई अपाङ्ग परिचयपत्र उपलब्ध गराउनुपर्ने अवस्था छ। उनीहरू

काम गर्न सक्दैनन्। शरीरका अङ्गले काम नगरेपछि समाजमा कामसमेत पाउँदैनन्। गरिब भएकाले खान/लाउनसमेत समस्या छ। स्थानीय तहको सरकारले ध्यान दिँदा सहजै सरकारको पहुँचमा पुग्नेछन्। उनीहरूको जीविकोपार्जनका लागि समेत गाउँपालिकाले योजना निर्माण गरी लागु गर्नुपर्ने हुन्छ।

हात्तीपाइलेसम्बन्धी जिल्ला तह र गाउँ तहमा कुनै उपचारसमेत सहज उपलब्ध नभएकाले सरकारले प्रभावित क्षेत्रमा सहज उपचारका लागि औषधि, दक्ष जनशक्ति र उपकरण उपलब्ध गराउँदा सरकारको पहुँचमा उनीहरू पुग्नेछन्। गाउँ तहको सरकारले स्वास्थ्य क्षेत्रको एकीकृत योजना निर्माण गर्ने र हात्तीपाइले क्षेत्र खासगरी जोखिम क्षेत्र भएकाले यसलाई ध्यानमा राखेर कार्यक्रम गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ।

नेपाल सरकारले आ. व. २०७२/२०७३ देखि धादिङ र कञ्चनपुरबाट सुरु गरेको हात्तीपाइले रोगका कारण सङ्क्रमित अङ्गहरूको बिरामीहरू आफैले स्याहार गर्ने विधिबारे सञ्चालित कार्यक्रम आ.व. २०७४/२०७५ सम्म १२ जिल्लामा सम्पन्न भइसकेको बताएको छ। सल्यानटारबासी यस किसिमको जानकारी दिन कोही गाउँमा नआएको र प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र जाँदासमेत टाढैबाट जाँचेर घर पठाउने गरिएको बताउँछन्। त्यसैले यो अभियान हात्तीपाइलेपीडितले अनुभव गर्नेगरी सञ्चालन गरिनुपर्छ। सरकारले हाइड्रोसिल अप्रेसन निःशुल्क गर्ने २०७२ मै घोषणा गरेकाले यो कार्यक्रम उनीहरूको पहुँचमा हुनेगरी सञ्चालन गर्नु आवश्यक छ। हात्तीपाइलेको औषधि खुवाउन समस्या भएको र औषधि खान नमान्ने जस्ता समस्या आएकाले समुदायलाई औषधि खाएपछि हुन सक्ने असर र यसको महत्त्वबारे जानकारी दिनु आवश्यक छ।

सन्दर्भ सामग्री

- ▶ जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय धादिङका प्रतिवेदनहरू
- ▶ नेपाल सरकार रोग नियन्त्रण महाशाखा, हात्तीपाइले रोग नियन्त्रण कार्यक्रमका प्रतिवेदन र तालिम सामग्रीहरू
- ▶ त्रिपुरासुन्दरी गाउँपालिका कार्यालयको स्वास्थ्यसम्बन्धी जानकारी विवरण
- ▶ सल्यानटार प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्रका जानकारीहरू
- ▶ विश्व स्वास्थ्य सङ्गठनको प्रतिवेदन
- ▶ Quality of life of people living with lymphoedema: A cross sectional community based study in selected districts of Nepal (Adhikari RK, Sherchand JB, Mishra SR, Ranabhat K and Wagle RR)
- ▶ नयाँ पत्रिका, मार्च १२, २०१६, नेपालमा हात्तीपाइले जोखिम कति ?